

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

TENTO PROJEKT JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM FONDEM A STÁTNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY.

Průvodka dokumentem:

- nadpisy tří úrovní (pomocí stylů Nadpis 1-3), před nimi je znak #
- na začátku dokumentu je automatický obsah (#Obsah)
- obrázky vynechány, zůstávají pouze původní popisky vložené mezi znaky @...&
- odkaz na literaturu je uveden textem Literatura, pořadovým číslem, jako hypertextový odkaz na číslo v seznamu literatury, vložen mezi znaky \$...&
- dodatečný komentář editora vložen mezi znaky §...&
- tabulky jsou v textu pouze symetrické, vloženy mezi znaky @...&
- v textu se vyskytuje speciální symbol (↔), jehož význam je „volitelný spojovník“
- vyznačení řezu písma vloženo mezi znaky \$...\$
- poznámky pod čarou jsou umístěny na konci dokumentu
- v příkladech adaptovaných dokumentů nejsou použity styly nadpisů

Józef Szymeczek

Tradiční menšiny a cizinci v ČR

Studijní opora k inovovanému předmětu: Problematika národnostních menšin (3PRNM)

Ostrava, 2013

ISBN 978-80-7464-435-1

#SLOVO ÚVODEM

#1 MENŠINY V ČESKOSLOVENSKU V MINULOSTI

#1.1 Předválečné Československo

#1.2 Slabé stránky československé demokracie

#1.3 Národnostní menšiny v první Československé republice

#1.4 Československo v období omezené demokracie

#1.5 Komunistické Československo

#Shrnutí kapitoly

#2 MINORITNÍ SKUPINY V ČESKÉ REPUBLICE

#2.1 Znovunastolení demokracie v Československu a vznik České republiky

#2.2 Národnostní struktura České republiky

#2.3 Cizinci

#2.4 Organizace poskytující pomoc uprchlíkům

#2.5 Tradiční menšiny

#2.6 Slovenská menšina

#2.7 Polská menšina

#2.8 Romská menšina

#2.9 Německá menšina

#2.10 Moravané a Slezané

#3 NÁRODNOSTNÍ ŠKOLSTVÍ A VZDĚLÁVÁNÍ CIZINCŮ

#3.1 Národnostní školství

#3.2 Polské národnostní školství na území Moravskoslezského kraje

#3.3 Legislativní a koncepční rámec polského školství v ČR

#3.4 Cizinci a jejich vzdělávání

#3.5 Problémy, které souvisí se vzděláváním cizinců

#Shrnutí kapitoly

#4 EVROPSKÉ STANDARDY V OBLASTI MENŠINOVÝCH PRÁV V ČESKÉ REPUBLICE

#4.1 Legislativní vymezení

#4.2 Evropská charta menšinových či regionálních jazyků

#4.3 Zákon o právech příslušníků národnostních menšin

#Shrnutí kapitoly

#SLOVNÍK POJMŮ

#Slovo úvodem

Na podzim roku 1918 skončila první světová válka, což způsobilo mimo jiné změnu politické mapy střeoevropského prostoru. Po rozpadu Habsburské monarchie vznikly na jejích základech tzv. nástupnické státy. Jedním z nich bylo Československo. Definitivní hranice nového státu potvrdily mírové smlouvy uzavřené v Saint-Germain-en-Laye a Trianonu. Nový stát musel čelit starým problémům zaniklé monarchie. Dostal totiž do vínku složitou část dědictví svého předchůdce – rozmanité národnostní složení svých obyvatel. Přitom téměř třetina z nich svůj nový domov odmítla a a obtížně se s ním identifikovala. Jednalo se především o Němce, Poláky a Maďary, kteří se v důsledku událostí, jež nemohli ovlivnit, stali státními občany Československé republiky. Naopak Češi a Slováci propadli euforii a oslavovali nový stát jako něco, po čem dlouhá staletí toužili. Za těchto okolností bylo téměř nemožné docílit stavu, kdy by se tyto dvě skupiny shodly na principech fungování „svého státu“.

I když Československo bylo pravdivě demokratickým státem, otázky menšin patřily vždy k ožehavým a velmi komplikovaným tématům, které byly řešeny vinou všeobecného „vítězného nacionalismu“ ne vždy uspokojujícím způsobem. Nakonec menšiny způsobily zánik první republiky. Mnichovský diktát zahájil proces, který znamenal odtržení Sudet, připojení části Těšínského Slezska k Polsku, jižního Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny k Maďarsku a v konečném důsledku vznik Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského státu. Po válce byly mnohé křivdy napravovány spravedlivě, jiné však byly spojeny s pomstou. Výsledkem byl odsun Němců a vypjaté vztahy s polskou a maďarskou menšinou. Léta 1938-1947 můžeme tedy určit jako éru, ve které byly národnostní otázky řešeny tou nejdrastičtější metodou – etnickou čistkou, v lepším případě kobercovou asimilací.

Nacionální vášně utlumil v únoru 1948 nástup komunistů k moci, kteří prosazovali stalinskou doktrínu „bratrského internacionalismu“ mezi všemi národy východního bloku. Všechny národnostní rozepře uvnitř republiky byly řešeny ve smyslu „lidově demokratické spravedlnosti“, jejímž hlavním cílem bylo otupení nacionalismu. V rámci udržení klidu byly již v zárodcích „spravedlivě“ likvidovány projevy jak českého, tak i menšinového nacionalismu. Národnostní vědomí jednotlivých národnostních skupin bylo nahrazováno vědomím internacionálním.

Po roce 1989 nebylo docela zřejmé, jakým směrem se vzájemné vztahy mezi českou společností a menšinami budou ubírat. Dalo se předpokládat, že česká společnost převezme standardy západních evropských demokracií a umožní se menšinám transformovat do struktur občanské společnosti a bude podporovat odlišnost menšin, zachovávat jejich národnostní vědomí a zajistí jim plnohodnotná menšinová práva. Existovalo nebezpečí ubírat se balkánskou cestou, tedy navrátit se k etnickým čistkám a vypjatým vztahům. Obzvláště když na počátku 90. let byla aktuální otázka rozpadu Československa. Ten proběhl bratrským

způsobem a menšinám v České republice byla zaručena práva ve smyslu evropských standardů.

Předkládaný text mapuje problém vzájemného vztahu menšin a československé (české) společnosti a státu v historickém kontextu.

#1 Menšiny v Československu v minulosti

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni: Chápat historické příčiny nastolení a pádu komunismu v Československu; Kriticky přemýšlet o komunistickém režimu; Definovat rozdíl mezi parlamentarismem v demokratickém a totalitním režimu.

Klíčová slova: Parlamentní demokracie, meziválečné Československo, Národní fronta, Košický vládní program, pražské jaro, normalizace.

Čas na prostudování kapitoly: 60 min.

Průvodce studiem: Jaké byly silné a slabé stránky demokracie v meziválečném Československu; Jaké byly příčiny nastolení komunistického režimu v Československu; Co je normalizace.

#1.1 Předválečné Československo

Československo bylo mezi zeměmi střední a východní Evropy jediným státem, který v období mezi první a druhou světovou válkou neprošel zkušeností autoritativního režimu.

Československá republika, která vznikla 28. 10. 1918, zůstávala parlamentární demokracií až do roku 1938. Po mnichovském diktátu na podzim 1938 byly principy parlamentní demokracie omezeny, ale zachovány. Dne 16. 3. 1939 vydal Adolf Hitler výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, kterým de facto došlo ke ztrátě nezávislosti. Na obnovení zcela demokratického politického systému museli Češi a Slováci čekat padesát let, během nichž se odehrála nacistická okupace (1938–1945), neúspěšný pokus o znovunastolení demokracie s aktivní účastí komunistické strany (1945–1948) a komunistická diktatura (1948–1989). Není však pochyb o tom, že návrat k demokratické formě vlády a svobodné občanské společnosti byl v Československu z určitého hlediska snadnější než v jiných zemích, protože existovala demokratická tradice v podobě úspěšného experimentu v meziválečném období. Touto tradicí se nemohl pochlubit žádný stát v této části Evropy. Není proto překvapivé, že ústava z roku 1920, která upravovala parlamentní formu politického zřízení, se stala na počátku devadesátých let minulého století výchozím bodem debaty o podobě postkomunistického politického systému.

Stabilita českého meziválečného parlamentarismu nevyplývala jen z přijetí parlamentní formy politického zřízení (ta se totiž ne úplně osvědčila v takových zemích jako Německo, Polsko nebo pobaltské republiky), ale i z jiných faktorů. Jedním z nich byla nezpochybnitelná autorita prvního prezidenta republiky Tomáše Garrigua Masaryka, který byl do této funkce zvolen 14. 11. 1918 a vykonával ji nepřetržitě do 14. 12. 1935, kdy na funkci rezignoval ve prospěch mladšího Edvarda Beneše. Tento vystudovaný filozof, profesor pražské Karlovy univerzity a moralista zosobňoval politika, který stojí nad ideologickými rozdíly politických stran a plní roli arbitra v jejich sporech a konfliktech. Druhým faktorem byl konsensuální styl politické praxe, jejímž symbolem by mohla být role tzv. „pětky“, neformální dohody pěti hlavních politických stran (s výjimkou komunistů), která sloužila k dosahování politických kompromisů a řešení krizových situací. Ačkoliv „pětka“ existovala pouze do roku 1926, již o tři roky později se zformovala široká antitotalitní fronta, která sdružovala všechny strany odmítající fašismus a komunismus. Tento konsensuální model demokracie se stal symbolem první republiky. Za třetí předpoklad politické stability lze považovat relativně nízkou úroveň radikalismu komunistické strany, která vznikla teprve v roce 1921, a tedy až po revolučních bouřích v Rusku, Německu a Maďarsku. Čtvrtým faktorem byly již za rakousko-uherské monarchie budované základy právního státu a občanské společnosti – významně silnější v Čechách než na Slovensku (Rosse-Chull Doh, 2001: 337). První republika byla podle českých

politologů příkladem politického systému, který splňoval všechny demokratické standardy, ale který byl poznamenán některými typicky českými vlastnostmi. Ty vyplývaly hlavně z Masarykovy politické koncepce; patřil k nim republikanismus, sociální radikalismus, odluka církve od státu a umírněný a „konstruktivní“ československý nacionalismus (Balík-Hloušek-Holzer-Šedo, 2003: 45-47). Občanské vědomí bylo v české společnosti silně zakořeněno.

#1.2 Slabé stránky československé demokracie

Skutečnost, že v období první republiky nedošlo k autoritativnímu převratu, však neznamená, že tento politický systém neměl své slabé stránky. Nejpodstatnější z nich byla nevšímavost ke slovenským (v menší míře k moravským) národnostním aspiracím a v jejím důsledku neřešení problematiky národnostní rovnoprávnosti. Koncepce považovat hlavní národnostní skupiny za jednotný „československý národ“ (jejímiž stoupenci byli mimo jiné T. G. Masaryk a E. Beneš) vyvolávala četné konflikty a napětí, které vyplývaly také ze skutečnosti, že hlava státu byla vnímána (zejména Slováci) především jako mluvčí českých zájmů. Zvláštní problém, zejména po té, co se k moci dostal Adolf Hitler, představovala německá menšina, které obývala oblast Sudet a kterou reprezentovalo několik politických stran s různým ideovým profilem (v posledních parlamentních volbách za první republiky zvítězila Sudetoněmecká strana, která hlásala nacionálně socialistický program). Svůj význam mělo také hluboké rozvrstvení české společnosti, které odráželo tradiční osy sociálně politických rozdílů meziválečného období a mělo za následek přílišnou roztržičnost československé politické scény (Kopeček-Hloušek, 2004: 75). To se odráželo ve stabilitě vlád, jejichž průměrná doba trvání v období 1918–1938 byla jen něco málo přes 14 měsíců (ačkoliv to bylo více než ve Výmarské republice nebo v meziválečném Polsku). Většina z nich byla založena na tzv. širokých koalicích, tvořených hlavními politickými tábory, a proto bylo obtížné je dlouhodobě udržet. Za této situace získávala zvláštní význam koordinační role Hradu, jak se všeobecně říkalo prezidentskému rozhodovacímu centru. Vstup Němců do Československa v březnu 1939 znamenal nejen ztrátu nezávislosti, ale také poprvé od vzniku republiky rozpad státu na dva samostatné politické organismy. Byl to již zmíněný Protektorát Čechy a Morava, který se stal součástí Německé říše, a loutkový Slovenský stát.

#1.3 Národnostní menšiny v první Československé republice

Nejpočetnější národnostní menšinu v meziválečném Československu tvořili Němci, kterých podle sčítání obyvatel z roku 1921 žilo v Československu 3 123 568, tedy přibližně 23% z celkového počtu obyvatel. Druhou početně největší národnostní menšinou byli Maďaři. V roce 1921 se k maďarské národnosti přihlásilo 745 431 lidí, tj. 5,6% obyvatel republiky. Stejně jako německá menšina v historických zemích československého státu představovala maďarská menšina nevýznamnější národnostní menšinu na Slovensku. Maďaři zde podle sčítání lidu v roce 1921 tvořili takřka čtvrtinu obyvatelstva. Na třetím a čtvrtém místě byli Rusíni a Poláci, jejichž počty tvořily 3,5%, resp. 0,6% obyvatel (Thót-Novotný-Stehlík, 2012: 699).

Po konstituování zákonodárního sboru první Československé republiky, Národního shromáždění, v roce 1920, političtí představitelé obou ústředních národnostních menšin – Němců a Maďarů – vystoupili na parlamentní půdě s negativním státoprávním prohlášením, v němž odmítli způsob vzniku Československa, vyjádřili svůj nesouhlas s přijetím základních zákonů země (především ústavy a jazykového zákona) bez účasti národnostních menšin a kritizovali práva, která byla menšinám poskytnuta. Až s přibývajícím časem se podařilo získat část zástupců německé menšiny pro spolupráci na vládní úrovni. Maďarské strany se naproti tomu nikdy součástí vládní koalice nestaly. Rozdílné byly i vztahy obou národnostních menšin ke „svým“ mateřským státům – k Německu a Maďarsku. Zatímco německá menšina nepožívala do první poloviny třicátých let téměř žádnou politickou, finanční ani morální podporu Berlína či Vídně, situace v případě maďarské minority vypadala odlišně. Od počátků její politické organizace v rámci politického života první Československé republiky byli její

představitele v úzkém kontaktu s Budapeští, která vývoj a události na maďarské menšinové politické scéně bedlivě sledovala a poskytovala maďarským stranám finanční podporu. Situace se zhoršila s nástupem hospodářské krize na konci dvacátých let 20. století, kdy se v sudetských oblastech závažným způsobem zvýšila nezaměstnanost a postoje zdejších obyvatel se začaly radikalizovat. V lednu 1933 byl v Německu jmenován Adolf Hitler říšským kancléřem. Tento fakt přinesl nové mezinárodněpolitické okolnosti, které se projevíly orientací stále většího počtu sudetských Němců na Berlín. Kvůli mnichovským událostem na konci září 1938 všechny pokusy české vlády o řešení menšinové otázky v Československu ztroskotaly.

#1.4 Československo v období omezené demokracie

Znovusjednocení českých zemí se Slovenskem v jeden stát proběhlo teprve po znovunabytí nezávislosti v roce 1945. Následující období necelých tří let (od dubna 1945 do února 1948) bylo poměřováním sil mezi stranami, které zastupovaly dva emigrační politické tábory – londýnský a moskevský. Na základě rozhodnutí, které bylo přijato v Moskvě a schváleno v Londýně, byla vytvořena Národní fronta Čechů a Slováků, jejímiž členy se staly pouze některé z předválečných stran. Ty ostatní byly prohlášeny za nelegální. Tím byl na přechodnou dobu vytvořen „omezený“ stranický systém (Vodička- Cabada, 2003: 46), který sdružoval čtyři hlavní uskupení, z nichž tři zastupovaly tzv. „socialistický blok“ (Komunistická strana Československa, Československá sociálně demokratická strana, Československá strana národně socialistická), jedno naopak povolenou pravicovou opozici (Československá strana lidová). Tato uskupení podepsala v dubnu 1945 tzv. Košický vládní program, který představoval politickou platformu pro vládu Národní fronty, která vládla do parlamentních voleb 26. 5. 1946, v nichž zvítězili komunisté, kteří však nezískali absolutní většinu hlasů.

Důležité je, že ve srovnání s jinými zeměmi střední a východní Evropy proběhly první poválečné volby řádně, tzn. bez velkého zneužívání a podvodů (Tomaszewski 1997: 148). Předvolební boj, přestože byl omezený, byl navíc autentický (každá ze stran soutěžila samostatně a snažila se získat co největší počet voličů). Nově zvolený parlament zvolil prezidentem republiky Edvarda Beneše, zástupce umírněného londýnského tábora. Ve vládě, v jejímž čele stanul předseda komunistů K. Gottwald, zasedli zástupci všech stran sdružených v Národní frontě. Z formálního hlediska šlo tedy o „širokou koalici“. To však neznamenovalo, že by komunisté rezignovali na své revoluční cíle. Rozpory uvnitř tzv. demokratických stran a strašák v podobě hrozby údajného státního převratu posloužily K. Gottwaldovi na počátku roku 1948 k rekonstrukci vlády, která se tak dostala pod úplnou kontrolu KSČ. „Vítězný únor“ tak otevřel cestu k ustanovení komunistické diktatury podle stalinistických vzorů.

Pojmy k zapamatování:

Národní fronta Čechů a Slováků (NF) – orgán, jehož hlavním úkolem bylo sjednocovat politický život v poválečném Československu. Národní fronta vznikla na základě spolupráce politických stran v boji proti nacismu a k jejímu oficiálnímu vyhlášení došlo v březnu 1945 v Moskvě. Národní fronta tehdy zahrnovala jen stávající povolené politické strany a pouze na její půdě se měly řešit veškeré vznikající problémy. Současně si osobovala právo rozhodovat, které další politické strany či uskupení mohou vzniknout a zapojit se do politického života. Národní fronta tak v politickém systému v poválečné ČSR stála do značné míry nad parlamentem a především mimo demokratickou kontrolu, což se projevovalo tím, že v ní stále více získávala převahu KSČ.

Košický vládní program – programový dokument první vlády Národní fronty formulující úkoly národní a demokratické revoluce v ČSR. K jeho slavnostnímu vyhlášení došlo na prvním zasedání nové vlády dne 5. 4. 1945 v Košicích. Návrh předložili komunisté a představitelé demokratických stran do něj při jednáních dokázali vnést jen drobné úpravy. Košický vládní program obsahuje 16 kapitol, které se týkají všech základních politických,

hospodářských, sociálních a kulturních otázek, jež se komunistům zdály nutné projednat. Kromě dvou prvních a závěrečné kapitoly se všechny dotýkají zcela konkrétních oblastí příštího vývoje ČSR. Košický vládní program se stal v rukou KSČ bičem na ostatní strany spolu s ní zapojené do Národní fronty. V následujícím období tak komunisté oficiálně nebojovali o moc, nýbrž jen „o důsledné plnění Košického vládního programu“.

#1.5 Komunistické Československo

Historie komunistického Československa připomíná svými obrysy dějiny ostatních států střední a východní Evropy, z několika hledisek se však od nich liší. Stalinistická léta jsou samozřejmě obdobím zvýšených represí, koncentrace moci v rukou funkcionářů KSČ a jejich sovětských poradců a rostoucí nezávislosti bezpečnostních služeb. Tato situace přetrvala i po roce 1956, který se v sousedním Polsku a Maďarsku stal rokem politické krize, a nevedla k nastartování procesu podobnému polskému uvolnění. Reakce ústředního výboru KSČ na XX. sjezd KSSS a referát, který na něm přednesl N. Chruščov o kultu osobnosti, byla umírněná a nebyla předzvěstí hlubších změn v modelu československého komunismu. Diskuse na toto téma začala ve stranických kruzích později a k politické krizi došlo teprve v roce 1967. Ta získala název pražské jaro. Projevila se vystoupením reformního křídla, které v řadách KSČ prosazovalo vytvoření „socialismu s lidskou tváří“. Byla to však zpožděná reakce; navzdory podpoře mezinárodního veřejného mínění (včetně východoevropských zemí) bylo československé obrodné hnutí potlačeno silou. Intervence vojsk pěti států Varšavské smlouvy v srpnu 1968 zpečetila jeho prohru. Toto datum představuje podstatný předěl ve vývoji poválečného Československa a otevírá fázi normalizace politického systému ve stalinském duchu, která potrvá až do podzimu 1989.

Navzdory svébytným a „kosmetickým“ institucionálním řešením (umělý, omezený systém více stran, udržení instituce prezidenta po celé poválečné období, přijetí federální formy státu v roce 1968, vznik Ústavního soudu) se československý komunistický režim vyznačoval nejen věrností leninským idejím sociálního řádu, ale také výjimečně vysokou mírou represivních opatření.

Podle názoru H. Kitschelta byl československý komunismus archetypálním příkladem autoritativně byrokratického modelu, který se na jedné straně vyznačoval neomezenou mocí hierarchicky organizovaného úřednického stranicko-státního aparátu, na druhé straně naopak praktickou eliminací opozice (Charta 77, která vznikla v roce 1977, byla především intelektuálním, nikoliv politickým hnutím, což omezovalo její vliv). Tím došlo k úplnému „znehynutí“ politického systému, k neschopnosti liberalizace poměrů a v důsledku toho ke zvláštnímu typu jeho úpadku, který je nazýván implozí (Kitschelt, 2001: 308-309). Vyplývalo to mimo jiné z ideologické ortodoxie KSČ, která po roce 1969 pročistila své řady od všech členů, kteří byli podezřelí ze zastávání reformních názorů. Na tomto místě je potřeba zdůraznit, že vedení KSČ téměř nijak nereagovalo na „perestrojku“, která probíhala v SSSR od roku 1987, a negativně se vyjadřovalo k liberalizaci v sousedním Polsku. Až do konce setrvalo na ortodoxních neostalinistických pozicích, což poněkud připomínalo situaci z roku 1956. Lze konstatovat, že českoslovenští komunisté byli pod důležitým vlivem Moskvy v situaci, kdy docházelo k vyostření kurzu; naopak si udržovali autonomii, pokud se tento kurz měnil a ideologické principy ztrácely svou váhu. Když nakonec v listopadu 1989 vzniklo Občanské fórum, které zastupovalo demokratickou opozici, nemělo s kým začít vést dialog o scénáři změn (Hadjisky, 2001: 44-45). Je to jeden z faktorů, který zapříčinil, že přechod od komunismu k demokracii byl tak krátký a neměl na rozdíl od ostatních zemí podobu rozhovorů nebo předchozích reforem provedených komunistickou elitou (Henderson-Robinson, 1997: 35).

Pojmy k zapamatování

Normalizace – původně synonymum pro zmrazení demokratizačního procesu v Československu a postupnou likvidaci většiny jeho výsledků, zakotvené v tzv. moskevském

protokolu ze srpna 1968; v širším smyslu označení procesu obnovy prosovětského totalitního režimu v Československu, zahájeného na podzim 1968 a završeného XIV. sjezdem KSČ v květnu 1971 (v dobovém oficiálním slovníku užíváno od roku 1969 termín konsolidace). Jindy se pojmem normalizace označuje celé období od srpna 1968, resp. dubna 1969, do listopadu 1989.

#Shrnutí kapitoly

Československo na rozdíl od jiných zemí střední a východní Evropy v období mezi první a druhou světovou válkou neprošlo zkušeností autoritativního režimu.

Stabilita českého meziválečného parlamentarismu nevyplývala jen z přijetí parlamentní formy politického zřízení, ale i z jiných faktorů, ke kterým mimo jiné patřily: autorita prvního prezidenta republiky Tomáše Garrigua Masaryka, konsenzuální styl české politické praxe, nízká úroveň radikalismu komunistické strany, dobře položené základy právního státu a občanské společnosti z dob Rakousko-Uherska,

Vstup Němců do Československa v březnu 1939, ztráta nezávislosti a rozpad státu na dva samostatné politické organismy: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát

Poválečná demokracie byla budována na základech Národní fronty, kterou komunisté zneužili k získání totalitní moci ve státě.

Komunistický režim v Československu padl v listopadu 1989.

Příklad: Proč bylo lepší sedět potichu? K negativnímu stereotypu Poláka v 80. letech. Citat z knihy Miloše Řezníka Polsko. Stručná historie státu: „Zejména v 80. letech bylo Československo mluvčím tvrdého postupu vůči polské opozici a kritizovalo veškeré koncese v její prospěch. Uzavření hranice s Polskem, ke kterému přikročily sousední země, do značné míry omezilo kontakty mezi polským a československým prostředím. Dosud málo tematizovanou skutečností je fakt, že se československé státní propagandě podařilo u podstatné části občanů ČSR vzbudit v celku nepříznivý vztah k polskému opozičnímu a stávkovému hnutí a vytvořit představu, že toto hnutí přímo plyne z těch vlastností, které Polákům přisuzoval negativní český stereotyp. Ten se v důsledku toho jen posílil a ovlivňoval běžné mezilidské vztahy a představy ještě poté, co obě vlády po roce 1989 přikročily k dynamickému rozvoji vzájemných vztahů na všech úrovních“. Zdroj: Miloš Řezník, Polsko. Stručná historie státu, Praha 2002, s. 2015-2016.

Toto historikovo tvrzení lze dokreslit zkušeností těšínských Poláků, československých občanů, k nimž tento stereotyp také přilnul a kteří jej částečně o svých pobratimech z Polska také přijali. Bývalý polský novinář z Českého Těšína, Marian Siedlaczek, vzpomíná: „Česko-polské vztahy se výrazně zhoršily po roce 1980. Česká propaganda vedla intenzivní mediální kampaň množství lidí se nechalo přesvědčit, že Poláci jsou bandou lenochů, kteří nedělají nic jiného, než že stávkují a chlastají vodku. Tehdy se mnoho Poláků na Těšínsku začalo stydět. Bylo to vidět v autobusech: předtím celý autobus mluvil „po našymu“, po tom bylo lepší sedět potichu“.

Kontrolní otázky a úkoly:

- *1. Vysvětlíte pojmy: Národní fronta, Košický vládní program, pražské jaro, normalizace.
- *2. Vyjmenujte hlavní faktory stability parlamentarismu v meziválečném Československu.
- *3. Vyjmenujte slabé stránky meziválečné demokracie.
- *4. Uveďte hlavní faktory komunistického převratu v Československu.
- *5. V čem se lišila protikomunistická opozice v Polsku a Československu?

Úkoly k textu

- *1. Srovnajte postavení národnostních menšin v meziválečném a poválečném Československu.

Otázky k zamyšlení:

- *1. Sestavte seznam historických témat, která jsou v obou učebnicích interpretována rozdílným způsobem. Poříd'te seznam rozdílů v interpretaci vybraných témat a pokuste se tyto

rozdílnosti historického výkladu vysvětlit. Všimněte si i témat, která jsou v učebnicích zmíněna okrajově nebo jsou přímo zamlčena. Vysvětlete, proč tomu tak je.

Korespondenční úkol

*1. Na základě odborné literatury se seznamte se situací národnostních menšin ve státech bývalého sovětského bloku a v západních demokraciích. Proveďte analýzu jednotlivých právních systémů a srovnajte je; v čem se liší a v čem jsou si podobny? Poté vypracujte na téma postavení menšin v ČR v historickém kontextu seminární práci esejistickou formou. Práci průběžně konzultujte s vyučujícím. Cílem práce je ověřit schopnost studentů samostatně pracovat s odbornou literaturou, samostatně přemýšlet a aplikovat nabyté vědomosti. Při obhajobě práce se připravte na diskusi na téma postavení menšin v české společnosti.

#2 Minoritní skupiny v České republice

Cíl kapitoly: Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni: Chápat postavení minoritních skupin v České republice; Kriticky přemýšlet o sčítacích censech; Definovat rozdíl mezi příslušníkem národnostní menšiny a cizincem.

Klíčová slova: tradiční menšiny v ČR, cizinci, národnostní skladba ČR, příslušníci národnostní menšiny.

Čas na prostudování kapitoly: 60 min.

Průvodce studiem: Vymezení základních pojmů, které ozřejmují problém minoritních skupin v České republice. Čtenář získá přehled, v čem spočívá rozdíl mezi cizincem a příslušníkem minoritní skupiny, která má status národnostní menšiny.

#2.1 Znovunastolení demokracie v Československu a vznik České republiky

Od listopadu 1989 nabraly politické události v Československu závratnou rychlost. 29. 12.

1989 většinou komunistické Národní shromáždění zvolilo lídra Občanského fóra – Václava Havla – prezidentem republiky.

V dubnu 1990 došlo ke změně názvu státu na Českou a Slovenskou Federativní Republiku, čímž byl zdůrazněn význam slovenských národnostních aspirací.

8. a 9. 6. 1990 proběhly parlamentní volby, ve kterých zvítězila politická hnutí reprezentující demokratickou opozici (Občanské fórum v Čechách a jeho slovenská obdoba Veřejnost proti násilí na Slovensku). Tyto volby, podobně jako jiné „první svobodné volby“ v zemích střední a východní Evropy, se staly referendem o komunismu (Fiala-Hloušek, 2003: 24).

Nepřítomnost společného nepřítele (výsledek komunistů ve volbách potvrdil nízkou voličskou podporu tohoto uskupení) a krystalizace vnitřních sporů uvnitř Občanského fóra zahájily proces jeho štěpení.

23. 2. 1991 se Občanské fórum přetvořilo na tradiční politickou stranu konzervativní orientace (Občanská demokratická strana - ODS). Jejím předsedou se stal Václav Klaus. 5. a 6. 6. 1992 se konaly další parlamentní volby, které přinesly vítězství stran, jež se vyvinuly z demokratického hnutí – ODS v České republice a HZDS na Slovensku. Upozornily však na hluboké rozdíly mezi oběma zeměmi, v nichž se utvořily odlišné stranické systémy. Rostoucí politické neshody ve věci budoucího uspořádání státu urychlily, navzdory veřejnému mínění, proces rozdělení Československa. Slovenský parlament vyhlásil v červenci 1992 nezávislost Slovenské republiky. V září schválil novou ústavu a vydal deklaraci o svrchovanosti Slovenské republiky. 25. listopadu 1992 přijalo Federální shromáždění zákon o rozdělení Československé republiky (o zániku ČSFR). O tři týdny později byla schválena Ústava České republiky, která vstoupila v platnost v den vzniku České republiky 1. 1. 1993. Soužití Čechů a Slováků v rámci nezávislého politického organizmu skončilo po téměř 75 letech a na mapě Evropy se znovu objevil stát sdružující historické země Koruny české.

#2.2 Národnostní struktura České republiky

Českou republiku lze definovat jako národnostně homogenní stát. Členové národnostních menšin a etnických skupin v ní představují mizivé procento obyvatelstva. Situaci národnostních menšin, které žijí v České republice, ovlivňují především platné legislativní

normy přijaté jednostranně českými orgány a vyplývající z mezinárodních dokumentů, jejichž je Česká republika signatářem, a uplatňovaná institucionální řešení. Představují součást národnostní politiky státu, kterou G. Tawadow definuje jako „systém opatření státu zaměřený na zohlednění, sladění a úpravu zájmů jednotlivých etnických skupin a odstranění napětí a konfliktů v národnostních vztazích“. Tento autor do národnostní politiky započítává „cílená opatření státu, která slouží k upravení vzájemných vztahů mezi jednotlivými etnickými skupinami na základě normativních aktů“ a zdůrazňuje, že tuto politiku nelze vztahovat pouze na sféru kultury, protože zahrnuje také prvky ostatních oblastí politiky – sociální, hospodářské, regionální, demografické a jazykové (cit. podle Baluk-Świderska, 2003: 342). Česká republika je z národnostního hlediska v podstatě homogenní stát. Podle sčítání lidu žilo v roce 2001 v České republice celkem 10 230 060 obyvatel. Naprostá většina obyvatel republiky (94,2%) se hlásí k české národnosti (v tom je započtena i národnost moravská a slezská, které v ČR nemají status národnostní menšiny a jsou chápány jako jakési dialekty českého jazyka). Zbytek obyvatelstva tvoří občané jiné než české národnosti. V České republice jsou zastoupeny tyto minoritní skupiny občanů : slovenská 1 931 901,9%, polská 5 196 805,5%, německá 3 910 604,4%, romská 1 170 601,1%, maďarská 1 467 201,1%, ukrajinská 2 211 202,2%, ruská 1 236 901,1%, rusínská 1 106 000,0%, bulharská 436 300,0%, rumunská 1 238 000,0%, řecká 321 900,0%, vietnamská 174 620,2%, albánská 69 000,0%, chorvatská 15 850,0%, srbská 180 100,0%, ostatní 394 770,0%, nezjištěno , neuváděna 172 827,0%

Dosčítání lidu byli započítáni cizinci s dlouhodobým pobytem.

Velice zajímavě vypadají předběžné výsledky nejnovějšího sčítání lidu, které proběhlo v březnu 2011. Při tomto sčítání lidu českou národnost uvedlo pouze 68,8 % obyvatelstva. Neznamená to, že by tak dramaticky ubylo Čechů. Údaj byl dobrovolný a přes 2,7 milionu obyvatelstva jej nevyplnilo. Podle předběžných výsledků sčítání lidu z roku 2011 žilo v České republice 10 562 214 obyvatel, z toho, jak již bylo řečeno, se k české národnosti přihlásilo 7 266 809 (68,8%) obyvatelstva (včetně moravské a slezské). Zbytek obyvatelstva tvoří občané jiné než české národnosti. V České republice jsou zastoupeny tyto minoritní skupiny občanů : slovenská 1 491 401,4%, polská 3 926 903,3%, německá 1 877 201,1%, romská 519 900,0%, neuváděna 2 742 669 25,9%

V roce 2011 bylo možno uvést dvojí národnost. Mnoho občanů tuto možnost využilo. Osoby s dvojí národností (např. česko-romskou) budou pravděpodobně připočteny k menšinám. Ne všechny tyto minority mají v ČR status národnostní menšiny. Pojem národnostní menšina definuje zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin následovně: Pojmy k zapamatování: Národnostní menšina – je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka, kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.

Tentýž zákon definuje rovněž, kdo je považován za příslušníka

Pojmy k zapamatování: Příslušníkem národnosti menšiny – je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.

Ze zákona tedy vyplývá, že národnost se určuje subjektivně, a ne podle objektivních hledisek. Každý si může zvolit sám svoji národnost. Zákon přesně neurčuje, které z minorit žijících na území ČR mají status národnostní menšiny. Nikde tato informace není přímo uvedena, dá se však nepřímou odvodit ze statutu Rady vlády pro národnostní menšiny, jež je stálým poradním a iniciativním orgánem vlády pro otázky týkající se národnostních menšin a jejich příslušníků. Statut přesně určuje, které menšiny mohou do Rady vyslat své zástupce, tyto minority mají

tedy postavení národnostní menšiny. V ČR jsou tyto národnostní menšiny: bulharská, chorvatská, maďarská, německá, polská, romská, rusínská, ruská, řecká, slovenská, srbská, ukrajinská

O získání statusu národnostní menšiny v současné době usilují Bělorusové a Vietnamci. Převaha občanů české, moravské a slezské národnosti v národnostní struktuře obyvatelstva České republiky je tedy rozhodující a nic nenasvědčuje tomu, že by v nejbližší budoucnosti mělo dojít k její zásadní změně, uvážíme-li, že současná situace se udržuje od prvního poválečného sčítání lidu v roce 1950. K české národnosti se tehdy přihlásilo 93,8 % obyvatelstva a bylo to o 25,4 % více než v roce 1930. V roce 1961 tak učinilo již více než 94 % obyvatel českých zemí, podobně jako v roce 1970 a 1980, a v roce 1991, jak jsme již uvedli, toto procento vzrostlo téměř na 95 %.

V národnostní struktuře České republiky je naopak nevýznamný podíl národnostních menšin. Příslušnost k nim uvedlo v roce 2001 něco přes 4 % občanů, přičemž v roce 1991 to bylo 5 %. Pokles se týká především menšin, které tradičně obývají české země – slovenské, polské, maďarské a německé menšiny. Současně vzrostlo procento lidí, kteří se hlásí k jiných národnostním skupinám, zejména k ukrajinské, vietnamské a ruské, což je ve velké míře výsledkem již zmíněného započítání cizinců s dlouhodobým pobytem do celkového počtu obyvatel, ale je to také projev společenských změn, ke kterým došlo po roce 1989. Vzhledem k hospodářské situaci a životní úrovni obyvatel se Česká republika stále častěji stává cílem ekonomických migrantů, přičemž část cizinců se rozhodne zde usadit (www.czso.cz). Lze předpokládat, že vstup českého státu do evropských struktur tento proces ještě prohloubí.

#2.3 Cizinci

Vedle občanů České republiky jiné než české národnosti žijí na území ČR cizinci. Zákon č. 326/199 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky definuje cizince následovně: Pojmy k zapamatování: Cizinec – je každá fyzická osoba, která nemá české státní občanství, a to včetně občana Evropské unie.

Ke 30. 9. 2009 evidovalo Ředitelství služby cizinecké policie MV ČR v České republice 437 251 cizinců, z toho 177 769 cizinců s trvalým pobytem a 259 482 cizinců s některým z typů dlouhodobých pobytů nad 90 dnů.

Ke 30. 9. 2009 byli v ČR nejčastěji zastoupeni občané: Ukrajiny 133 033 osob 30%, Slovenska 75 915 17%, Vietnamu 60 996 14%, Ruska 29 476 7%, Polska 20 155 5%

Všichni ti cizinci, kromě Vietnamců, se mohou podílet, a taky se podílejí, na životě národnostních menšin v ČR. I když mají na rozdíl od občanů ČR jiná práva a jiný status, v praxi jim to nijak nebrání účastnit se aktivit svých soukmenovců. Proto nelze hovořit o cizincích v ČR, aniž bychom měli tento fakt na paměti.

Základním kamenem legislativy ve vztahu k cizincům na území ČR je zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky. Tento zákon upravuje s účinností od 1. ledna 2000 podmínky vstupu cizince na území České republiky, jeho pobytu a následného vycestování, stejně tak jako vymezuje působnost Policie České republiky, Ministerstva vnitra a Ministerstva zahraničních věcí České republiky v této oblasti. Zákon sám byl od svého vzniku několikrát novelizován., zvláště po vstupu ČR do Evropské unie bylo nutno provést změny, jejichž podstatou spočívala v zajištění kompatibility s předpisy EU.

Pojmy k zapamatování: Vízum je povolení, které opravňuje cizince ke vstupu a pobytu na území a k vycestování z území, a to po dobu jeho platnosti. Na udělení víza není právní nárok, jinými slovy, udělení víza se nelze domáhat, stejně tak jako samotné vízum nezakládá automaticky právní nárok na vstup a pobyt. Zákon nově upravuje také tzv. jednotné schengenské vízum, tj. vízum udělené smluvním státem, které jeho držitele opravňuje k pobytu i na území jiného státu.

#2.4 Organizace poskytující pomoc uprchlíkům

Jedná se o organizace, které poskytují pomoc žadatelům o udělení azylu či azylantům. Pomoc obecně, a to jak žadatelům o azyl, tak i azylantům, poskytuje Úřad vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky (25 UNHCR) v Praze 5 na náměstí Kinských č. 6, s nímž spolupracují i výše zmíněné organizace. Náplní jeho činnosti je mj. dohlížet na spravedlivý a správný přístup orgánů našeho státu k žadatelům o azyl a k azylantům.

Pojmy k zapamatování: Azylant – je státem uznaný uprchlík.

Všechny tyto organizace poskytují svoji pomoc bezplatně a mohou se na ně obracet nejen cizinci, ale samozřejmě i čeští občané, kteří do styku s cizinci přicházejí.

Poradna pro uprchlíky Českého helsinského výboru sídlí v Praze na Senovážné ulici č. 2. Poskytuje pomoc jak v oblasti právní, tak i v oblasti sociální a psychologické. Poradna je také zaměřena na oblast vzdělávací, a to především na vzdělávání cizinců (konkrétně na výuku českého jazyka ve vybraných azylových zařízeních či v soukromí). Souběžně s touto činností se však orientuje i na širokou veřejnost prostřednictvím přednášek, publikační činnosti, pořádáním různých výstav, koncertů a jiných, také i benefičních akcí. Cílem těchto snah je přispět ke zdravému vývoji společnosti směrem k toleranci a k přijetí multikulturních principů, platných v demokratickém světě. Podobnou náplní se vyznačují i další organizace pracující na tomto specifickém poli.

Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU), sídlící v Praze v ulici Na Poříčí v paláci YMCA, má k dispozici také právníky a sociální pracovníky a věnuje se vzdělávacím kurzům pro cizince, stejně tak jako Sdružení občanů zabývajících se emigranty (SOZE), které se nachází v Brně v Mostecké ulici č. 16. Dále se této pomoci věnuje i sdružení Česká katolická charita. Azylantům, tj. státem uznaným uprchlíkům, se věnuje Poradna pro integraci, sídlící v Praze na Senovážné ulici č. 2, a také již zmíněné Sdružení občanů zabývajících se emigranty.

#2.5 Tradiční menšiny

V České republice existují oblasti tradiční koncentrace uvedených národnostních skupin. Polská menšina je nejpočetněji zastoupena v Moravskoslezském kraji v okresech Frýdek-Místek a Karviná, neboli na území Těšínského Slezska, největší procento členů německé národnosti se vyskytuje v západočeských okresech Cheb, Sokolov a Karlovy Vary, tedy v českoněmeckém pohraničí. Osoby, které se hlásí ke slezské národnosti, žijí především v Moravskoslezském kraji, v Jihomoravském naopak ty, které se hlásí k moravské národnosti. V případě ostatních menšin nelze hovořit o jejich výraznější koncentraci v některém z regionů České republiky. Jsou však častěji zastoupeny ve větších městech, případně aglomeracích, kde existují větší možnosti zaměstnání. V konečném výsledku se projevil vztah, že čím menší obec, tím je struktura obyvatel jednodušší a současně se více vyznačuje převahou českého, moravského a slezského obyvatelstva.

K okresům s nejrozmanitější národnostní strukturou patří Karviná, Frýdek-Místek, Sokolov a Cheb. Více než 10 % jejich obyvatel tvoří občané, kteří se hlásí k jiné než české, moravské a slezské národnosti. Okresy s nejvíce homogenní národnostní strukturou, ve kterých podíl menšin nepřekračuje 1,2 %, jsou Havlíčkův Brod, Žďár nad Sázavou a Blansko.

Analyzujeme-li výsledky všeobecného sčítání lidu, které se týkají národnostní struktury České republiky, a situaci jednotlivých menšin a etnických skupin, je potřeba vyzdvihnout několik specifických rysů.

#2.6 Slovenská menšina

Zvláštní menšinou jsou z mnoha ohledů Slováci. Je to nejpočetnější národnostní menšina v České republice, která je však velmi přizpůsobivá asimilačním procesům. V roce 2001 jich ve srovnání s rokem 1991 bylo o téměř 122 tisíc méně, což představuje pokles řádově o 39 % (Zpráva, 2004: 115, 119). Za posledních 10 let tento trend pokračoval. Slováků ubylo o dalších 44 050 osob a v roce 2011 jich žilo na území republiky již pouze 149 140. Vzhledem k jazykové, kulturní a duchovní blízkosti, společné historii a rozptýlu oblastí výskytu, jsou

dnes Slováci zřejmě nejvíce ohroženou skupinou z hlediska asimilace. K tomuto procesu přispívá také skutečnost, že občané této národnosti žijí nejčastěji ve smíšených, především československých manželstvích, z nichž se děti již většinou hlásí k české národnosti (Šrajbrová, 2002: 129). Přestože neexistuje soustředěné osídlení slovenské menšiny, lze uvést regiony, kde je počet Slováků nejvýznamnější. Patří k nim Moravskoslezský kraj, ve kterém podle výsledků sčítání lidu z roku 2001 žilo 42 357 občanů této národnosti, Ústecký kraj – 21 172, Jihomoravský kraj – 15 452, Středočeský kraj – 14 191 a hlavní město Praha – 17 406. Celkem v roce 2002 v České republice žilo něco přes 193 tisíc Slováků (Zpráva 2003, 115). Slováci v České republice tedy tvoří početně největší skupinu slovenských obyvatel žijící za hranicemi Slovenské republiky v Evropě a druhou největší na světě (na prvním místě jsou Slováci žijící v USA (Zpráva 2003, 120)).

Jako většina menšin v České republice nemá slovenská menšina rozvinuté školství. Z důvodu nezájmu slovenských rodičů skončil v 90. letech pokus o založení slovenského gymnázia v Praze neúspěchem. V roce 2001 přestala existovat jediná slovenská základní škola v Karviné. Na stav slovenského školství má také podstatný vliv demografická struktura slovenského obyvatelstva. Jestliže se totiž až do počátku 80. let Slováci vyznačovali vysokou úrovní přirozeného přírůstku, což vyplývalo z toho, že v této skupině převažovali obyvatelé v produktivním věku, pak v současnosti je znatelné stárnutí slovenské menšiny, vysoký podíl obyvatel v postproduktivním věku a stále menší přirozený přírůstek (Šrajbrová, 2002: 131). Pozitivní změny v situaci slovenské menšiny může přinést zavedení slovenštiny jako nepovinného předmětu na základních školách v regionech s vyšší koncentrací slovenského obyvatelstva.

#2.7 Polská menšina

Menšinou s největší územní koncentrací jsou Poláci. Je to početně druhá největší menšina v České republice, která má autochtonní charakter. Jako jediná má rozvinout síť menšinových škol.

Počet Poláků v České republice dosahoval v roce 2001 51 968 (0,5 % obyvatel) občanů, ve srovnání s rokem 1991 jejich počet klesl o 7,5 tisíce obyvatel. V současnosti (leden 2012) žije v České republice 39 269 obyvatelstva polské národnosti. Těšínské Slezsko, kde je polské obyvatelstvo soustředěno především, patří k regionům České republiky, ve kterém byl tento pokles mezi lety 1991-2001 největší, v okrese Karviná klesl počet obyvatel o 4 740 a v okrese Frýdek-Místek o 2 630.

Ve Slezsku se však nadále nachází největší skupina Poláků. V okrese Karviná žilo v roce 2001 36,6 % Poláků a představovali 6,8 % obyvatel okresu, v okrese Frýdek-Místek to bylo 34,8 % a polské obyvatelstvo tvoří 8 % tamější populace. Celkem v uvedených okresech žilo více než 70 % celkového počtu polského obyvatelstva.

Těšínské Slezsko není jediným územím, kde se na českém území vyskytuje polské obyvatelstvo. Skupiny Poláků žijí řadu let také v Praze, v současnosti je jich přibližně 1,5 tisíce, a v příhraničních oblastech s Polskem – v Libereckém, Královéhradeckém a Ústeckém kraji. Je to zejména migrující obyvatelstvo, které přišlo do Československa nebo České republiky za účelem práce a z různých, zejména osobních důvodů se zde usadilo (Siwek, 2001: 8-13).

Jak už jsme zmínili, polská menšina jako jediná v České republice má rozvinutý systém školství. Polské školství v České republice funguje na třech úrovních: mateřské školy, základní školy a střední školy. Tvoří součást státního školství a zásadní význam má skutečnost, že jeho fungování je upraveno zákony, které se vztahují na celé české školství, protože v českém státě neexistují předpisy, které by zvláštním způsobem upravovaly menšinové školství. Polské menšině bude věnována následující kapitola 4.

#2.8 Romská menšina

Výsledky sčítání lidu, které se týkají romské menšiny, lze považovat za zkreslené. Podle odhadů českých úřadů jejich počet dosahuje 150 až 220 tisíc, v roce 1991 se však k této národnosti přihlásilo 33 tisíc a v roce 2001 12 tisíc občanů a v roce 2011 pouze 5 tisíc. Při posledním sčítání lidu dalších 7 tisíc osob uvedlo národnost dvojí – romskou a českou. Většina Romů se přihlásila k české, slovenské nebo maďarské národnosti nebo národnost neuvědla vůbec.

Charakteristickým jevem v případě Romů je řada sociálních problémů, se kterými se tato menšina potýká. Romové jsou častěji než jiné národnostní skupiny postiženi nezaměstnaností, extrémní chudobou, závislostí na státní pomoci, problémy s alkoholizmem, drogami atd. (Vodička-Cabada, 2003: 151-152). Z výše uvedenými problémy souvisí problematika vzdělání. Romové se totiž vyznačují velmi nízkou úrovní vzdělání, zatímco právě ona vytváří největší šanci na překonání izolace této skupiny.

V mnohem větší míře než jiné menšiny zakouší netoleranci ze strany české většiny. V České republice došlo už k několika vraždám Romů s rasistickým podtextem. Z těchto důvodů patří dnes problém romské společnosti k nejdůležitějším problémům národnostní politiky České republiky a vynucuje si hledání odpovídajících řešení legislativního a institucionálního charakteru. Jejich účinnost však závisí ve velké míře na současném přijetí určitých opatření v oblasti sociální, školské, kulturní a také jazykové politiky.

#2.9 Německá menšina

Zvláštní pozornost si zaslouží také situace německé menšiny. Je to komunita, jejíž věková struktura se vyznačuje velkým podílem starších obyvatel, což vyplývá z poválečných podmínek, za kterých mohli žít na českém území (nucené vysídlení z Československa, pozdější, zpravidla dobrovolná emigrace části menšiny do německy hovořících zemí, rychle postupující asimilace dětí ze smíšených manželství atd.).

Část Němců, zejména ze starších generací, se současně obává přihlásit se otevřeně ke své národnosti (Vodička-Cabada: 158), což určitě ovlivňuje výsledky získané během sčítání lidu. V letech 2002-2006 se objevily také požadavky zástupců německé menšiny na odškodnění, které by mělo být vyplaceno českým občanům německé národnosti poškozeným v důsledku přijetí tzv. Benešových dekretů. Požadavky německého obyvatelstva se setkávají s různou reakcí veřejnosti i českých politiků, z nichž část představila návrh řešení problému.

#2.10 Moravané a Slezané

Řadu kontroverzí vyvolává zavedení moravské a slezské národnosti do sčítacích archů, otevřenou otázkou totiž zůstává skutečnost, zda lze hovořit o moravském nebo slezském národě. V tomto případě se jedná spíše o regionální než národnostní příslušnost (Mareš, 2004: 66-72) a zavedení těchto národností souviselo v rámci demokratizace politického systému s určitou společenskou atmosférou a tlakem představitelů samosprávného moravského hnutí (Vodička-Cabada, 2003: 149-150). Občany, kteří se přihlásili ke slezské nebo moravské národnosti, však nelze považovat za členy národnostní menšiny (Siwek, 2002: 125-136).
Shrnutí kapitoly:

Českou republiku lze definovat jako národnostně homogenní stát. Členové národnostních menšin a etnických skupin v ní představují mizivé procento obyvatelstva.

Status národnostní menšiny mají v ČR tyto minority: bulharská, chorvatská, maďarská, německá, polská, romská, rusínská, ruská, řecká, slovenská, srbská, ukrajinská.

Statistiky zaznamenávají stále větší úbytek obyvatelstva ČR z příslušníků národnostních menšin. Naopak roste počet cizinců v zemi.

Kontrolní otázky a úkoly:

*1. Definujte pojmy příslušník národnostní menšiny a cizinec.

*2. Vyjmenujte minority, které mají status národnostní menšiny.

*3. Seznamte se s historií, současností a počty minoritních skupin na území České republiky, které nemají status národnostní menšiny a o takový status neúspěšně usilují. Najděte argumenty pro podporu jejich požadavku a naopak pro zamítnutí.

Úkoly k textu

*1. Popište rozdíl mezi historickými a moderními národnostními menšinami. Uveďte příklady.

Otázky k zamyšlení:

*1. Seznamte s dotačními programy na podporu národnostních menšin. Udělejte seznam podpořených aktivit a zamyslete se nad tím, kterou aktivitu byste podpořili a kterou nikoli.

Korespondenční úkoly

*1. Sestavte 10 nejčastěji se opakujících motivů výtek vůči menšinám. Doložte jejich opodstatnění nebo je vyvraťte. Výstup budete prezentovat formou kolokviálního pohovoru s vyučujícím. Ústní prezentace by měla být minimálně v rozsahu 10 minut.

#3 Národnostní školství a vzdělávání cizinců

Cíl kapitoly: Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni porozumět systému vzdělávání tradičních menšin, pochopit některé problémy, které jsou spojené s výukou cizinců.

Klíčová slova: národnostní školství, výuka cizinců.

Čas na prostudování kapitoly: 60 minut.

Průvodce studiem: Student se seznámí strukturou legislativním rámcem a systémem menšinového školství v České republice, zvláště na území Moravskoslezského kraje, kde toto školství díky polské menšině je nejlépe rozvinuto. Dále se dozví základní informace o vzdělávání cizinců.

#3.1 Národnostní školství

Národnostní menšiny v České republice mají právo na vznik škol nebo tříd pro výuku dětí v mateřském jazyce. Současný stav národnostního školství je determinován mimo jiné i geografickou rozptýleností těchto menšin po celém území ČR. Školy jsou zřizovány v oblastech, v nichž je koncentrace vyšší.

Prakticky je toto právo využito především polskou menšinou, která z velké části žije v příhraničním regionu na severní Moravě a ve Slezsku. Od r. 1998 je do sítě škol zařazena Lauderova základní škola Gur Arje s výukou hebrejského jazyka a se zaměřením na historii a kulturu Židů, v r. 1999 bylo do sítě škol zařazeno i židovské gymnázium Orchadaš. Židovská komunita podporuje i činnost jedné třídy mateřské školy s alternativním programem zaměřeným na židovskou kulturu. Zájem rozptýlené slovenské menšiny je malý, jedna základní škola se slovenským vyučovacím jazykem v Karviné byla pro malý zájem zrušena. Slovenské gymnázium v Praze bylo sice založeno, nezahájilo však činnost pro malý počet zájemců, a proto bylo následně vyřazeno ze sítě škol.

Německé národnostní školství je též ovlivněno rozptýleným charakterem osídlení.

Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku i další občanská sdružení navrhují plošné zřizování dvojjazyčných škol či tříd s částí výuky v němčině, v nichž by bylo dětem německé národnosti umožněno ovládnutí němčiny jako mateřského jazyka. Za model je považována dvojjazyčná škola v Praze (soukromá Základní devítiletá škola vzájemného porozumění a na ni navazující osmileté soukromé První gymnázium Thomase Manna).

V případě řecké a maďarské menšiny je výuka řečtiny a maďarštiny pro děti zajišťována formou nepovinného předmětu. Ostatní menšiny neprojeví o národnostní školy zájem.

Výuku mateřského jazyka a reálií někdy supluje tzv. odpolední či nedělní školy, které organizují menšinová sdružení, nepatří však do sítě škol, ale spíše mezi kulturní aktivity.

Specifická je situace ve vzdělávání romské menšiny. V ČR nejsou zřízeny romské školy ve smyslu národnostních škol, tj. i s výukou v mateřském jazyce, ale v důsledku častého přerazování romských dětí do škol zvláštních se v určitých lokalitách tyto fakticky staly

školy převážně romskými. Pro podporu řešení specifických vzdělávacích potřeb romských žáků mohou školy využít možnosti zřízení funkce vychovatel - asistent učitele nebo zřízení tzv. přípravné třídy před zahájením povinné školní docházky.

#3.2 Polské národnostní školství na území Moravskoslezského kraje

V ČR je polské národnostní školství součástí státního školství. I přes silný asimilační tlak – v roce 1960 bylo totiž v polských školách ještě celkem 10 700 žáků, zatímco v roce 1989 již jen 5 400 žáků – se stále jedná o nezanedbatelnou, a v poměrech České republiky unikátní, soustavu škol. Na počátku školního roku 2002/2003 se tato soustava skládala z 28 základních škol, z toho 16 neúplných, z jednoho gymnázia a z polských tříd ve čtyřech dalších středních školách. Vedle toho existovalo 36 mateřských škol. Základní školy s polským jazykem vyučovacím měly v roce 2002/2003 ve všech typech škol přes 3 500 žáků.

Ve školním roce 2003/2004 navštěvovalo mateřské školky celkem 718 dětí, základní školy 2 192 žáků a střední školy 708 žáků (celkem 3 618 žáků), kteří byli vyučováni v polském jazyce. Ve školním roce 2008/2009 to bylo už pouze 1 670 žáků v základních školách a 577 žáků ve středních školách, počet dětí v mateřských školách byl víceméně stejný.

#3.3 Legislativní a koncepční rámec polského školství v ČR

Od roku 2005 vešla v platnost nová legislativní úprava týkající se oblasti vzdělávání, která je obsažena v Zákoně o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školském zákoně). V letech 2002/2003 proběhla ve sdělovacích prostředcích i na jiných místech diskuse o znění tohoto zákona. Představitelé polské menšiny tuto debatu velmi pozorně sledovali. Dne 6. dubna 2002 založilo Všeobecné shromáždění Kongresu Poláků v ČR při své organizaci školskou komisi, která měla zmapovat stav polského školství, poukázat na problémy a vypracovat návrh jejich řešení. Výsledkem práce komise měla být příprava koncepce rozvoje polského školství a pozměňujících návrhů školského zákona. Hlavně se jednalo o snížení limitu naplněnosti tříd. Všeobecný požadavek zákona představující minimum 17 žáků se vztahoval jak na české, tak i na menšinové školy, což se představitelům polské menšiny nezdálo správné. V létě 2002 zpracoval Kongres Poláků dokument, ve kterém žádal snížení limitu naplněnosti tříd pro menšinové školy na 8 dětí pro mateřské školy, 10 dětí pro malotřídky a 12 dětí „pro plnotřídní“ školy. Tento požadavek byl akceptován a začleněn do návrhu školského zákona, který stanoví, že třídu příslušného ročníku mateřské školy lze zřídit, pokud se ke vzdělávání v jazyce národnostní menšiny přihlásí nejméně 8 dětí s příslušností k národnostní menšině. Třídu příslušného ročníku základní školy lze pak zřídit, pokud se ke vzdělávání v jazyce národnostní menšiny přihlásí nejméně 10 žáků. Mateřskou nebo základní školu s jazykem národnostní menšiny lze zřídit za předpokladu, že všechny třídy budou naplněny v průměru nejméně 12 dětmi nebo žáky s příslušností k národnostní menšině. V případě, že nedojde k naplnění stanovených limitů, existuje možnost získání výjimky.

Český stát zabezpečuje školám s polským jazykem vyučovacím dostačující legislativní základnu. S představiteli polské menšiny vede standardní dialog a pečlivě naslouchá jejím názorům a požadavkům. V rámci možností se snaží plně uspokojit potřeby Poláků na vzdělávání ve vlastním jazyce. Rovněž sama polská menšina chápe zabezpečení další existence polského školství v ČR jako prioritní záležitost, na které závisí další existence celé menšinové společnosti. Málokdy vystupují představitelé polské menšiny vůči českým úřadům tak jednohlasně a jednotně jako při prosazování zájmů menšinového školství. Polská menšina věnuje svým školám speciální péči, zřídila zvláštní organizaci pro rodiče žáků (Macierz Szkolna), zvláštní pro učitele (Towarzystwo Nauczycieli Polskich), a to vše proto, aby se rodiče, učitelé i žáci cítili v polských školách dobře a nadále si i v dalších generacích udržovali etnickou odlišnost. Učitelé ze škol s polským vyučovacím jazykem se mají možnost kvalitně dlouhodobě vzdělávat a pro žáky je zajištěno kvalitní mimoškolní vyžití prostřednictvím desítek kroužků.

Přesto se počet žáků v polských školách neustále zmenšuje a nic nenasvědčuje tomu, že se tento trend v brzké budoucnosti změní k lepšímu. Stav polského školství ovlivňuje velmi nepříznivě demografická níže, která zasáhla celou ČR. Dalším důvodem nezájmu mladých lidí o polské školství je absence plné dvojjazyčnosti a vytlačení polského jazyka z veřejných míst do ústraní kluboven menšinových spolků. Dorozumívacím jazykem mladých Poláků v ČR se stává nářečí nebo čeština. Na negativní stav polského školství má rovněž vliv absence špičkové polské kultury na Těšínsku. Po roce 1989, kdy se kultura stala zdrojem byznysu, přestali na Těšínsko jezdit polští umělci světového formátu. Přímý kontakt polské menšiny se živou polskou kulturou se omezil na minimum. Projevuje se také absence polského učňovského školství. Absolventi polských základních škol, kteří nastoupí po základní škole na českou učňovskou školu, ztratí v naprosté většině případů veškerý kontakt s polskou menšinovou společností. Převažující množství manželství, která Poláci v ČR uzavřou, jsou manželství smíšená a téměř všichni rodiče (80%) se rozhodnou posílat děti do české školy.

#3.4 Cizinci a jejich vzdělávání

Právo na vzdělání se vztahuje nejenom na tradiční menšiny, ale i na občany jiných zemí, kteří mají v ČR právoplatný pobyt. Vzdělání je považováno za jeden z nejdůležitějších prostředků v procesu adaptace cizinců, jejich sociální a kulturní integrace, zvláště když se ocitli v prostředí, které se značně liší od toho, ve kterém dosud žili. To se týká dětí i dospělých. Jedním z faktorů, který může ztěžovat přístup ke vzdělání, je i jazyková bariéra — nedostatečná znalost češtiny.

Pro cizince je česká legislativa závazná i v oblasti vzdělávání. Podrobně je tato problematika upravena Pokynem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR ke vzdělávání cizinců v základních školách, středních školách a vyšších odborných školách včetně speciálních škol (č.j. 2 1836/2000 — 11 ze dne 24. 7. 2000).

V pokynu je uvedeno, že v těchto školách, pokud jsou zřizovány obcemi, kraji či ústředními orgány státní správy, se vzdělávají osoby, které podle zákona jsou:

1. cizinci, kterým bylo uděleno povolení k trvalému pobytu na území ČR,
2. cizinci, kteří na území ČR pobývají přechodně, a to ti, kterým byla udělena krátkodobá víza k pobytu do 90 dnů, kterým byla udělena dlouhodobá víza nad 90 dnů, a osoby bez víza,
3. cizinci, kterým byl na území ČR udělen azyl - azylanti,
4. cizinci, kteří jsou účastníky řízení o udělení azylu,
5. cizinci s vízem za účelem strpění pobytu,
6. cizinci s vízem za účelem dočasné ochrany.

Po dobu plnění povinné školní docházky v základních a speciálních školách - včetně vzdělávání při výkonu ústavní a ochranné výchovy - je těmto cizincům poskytováno bezplatné vzdělávání, což se vztahuje i na školy střední. V ostatních školách a zařízeních (např. soukromých školách, vyšších odborných školách aj.) se cizincům stanoví stejná úhrada jako občanům ČR.

Děti ve věku povinné školní docházky nemohou být školou odmítnuty ani v případě, že žádost není doložena dokladem opravňujícím k pobytu na území ČR. Ovšem na střední škole musí cizinec předložit řediteli spolu se žádostí o studium doklad, na jehož základě může na území ČR pobývat. Při zařazování studenta do ročníku se přihlédne k jeho znalosti českého jazyka a úrovni dosaženého vzdělání. Střední škola nemá povinnost žáka - cizince doučovat českému jazyku mimořádnou formou studia.

Základní školy, které vzdělávají děti účastníků řízení o udělení azylu žijící v azylových zařízeních i mimo ně, zabezpečují i základní jazykovou přípravu těchto dětí. Postupují podle Pokynu pro zajištění povinné školní docházky dětí žadatelů o azyl z azylových zařízení č.j. 35471/99-22 (týká se i dětí azylantů, a to z azylových zařízení i mimo ně). Pro nezletilé děti žadatelů o azyl ve věku povinné školní docházky to konkrétně znamená, že by měly být

zařazeny do vyrovnávacích tříd spádových základních škol, kde by měla být zabezpečena i základní jazyková příprava.

Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu pamatuje na vzdělávání cizinců, jimž byl udělen azyl. Je to součást státního integračního programu, který napomáhá začlenění azylantů do společnosti. Zodpovědnost za jeho realizaci převzalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které je také povinno nabídnout azylantovi bezplatný kurz českého jazyka nejpozději do 30 dnů od udělení azylu. Tyto kurzy zajišťuje Sdružení občanů zabývajících se emigranty (SOZE Brno). Výuka má probíhat v kurzech s dobou trvání maximálně 10 měsíců (100 hodin v případě výuky individuální a 150 hodin v případě výuky skupinové) v místě, které bude sjednáno s azylanty. Vzdělávací instituce vydává osvědčení o absolvování kurzu.

V pobytových střediscích pracují kromě toho učitelé českého jazyka z Poradny pro uprchlíky Českého helsinského výboru, kteří se věnují dětem odpoledne. Tato výuka je pojata spíše jako opakování probrané látky a rozšiřování slovní zásoby a znalosti reálií. Děti předškolního věku se setkávají s českým jazykem v Dětských centrech pobytových středisek.

#3.5 Problémy, které souvisí se vzděláváním cizinců

Pokud jde o základní školství je hlavním problémem znalost českého jazyka - zákon pamatuje pouze na děti žadatelů o azyl, a tak jsou vyrovnávací třídy většinou zřizovány ve školách v blízkosti pobytových táborů. Mnoho dětí však žije s rodiči v soukromí v různých místech, kde je vznik takové třídy nereálný. Řešení je v pravomoci ředitele školy. Dalším problémem je zařazování do ročníků. Děti by měly doložit dosavadní stupeň vzdělání a také prokázat znalosti na určité úrovni, což může být obtížné. Pak jsou děti někdy zařazovány do nižších ročníků, než by příslušelo jejich věku. Závažným problémem je časté střídání místa pobytu ve střediscích v návaznosti na fázi azylové procedury. Na rozhodnutí se čeká v různých střediscích; pokud dítě složilo přijímací zkoušku např. na střední školu, je možné požádat o výjimku, aby nedošlo k transferu.

Pokud jde o střední školství, základním požadavkem je složení přijímacích zkoušek v češtině. I když žák neskládá přijímací zkoušku z českého jazyka, musí prokázat, že je schopen v českém jazyce plynně reagovat na otázky vztahující se k běžným situacím denního života. Při žádosti o přímé zařazení do vyššího ročníku se přihlíží ke znalostem českého jazyka a k úrovni dosaženého vzdělání. V případě chybějícího dokladu ředitel školy rozhodne o zařazení na základě ověření znalostí žáka a jeho prohlášení o dosaženém vzdělání. V praxi je důležitým faktorem především znalost češtiny.

Studium, i když je bezplatné, je nákladné (učebnice, stravování, dojíždění...).

Pokud jde o vysokoškolské studium, cizinec, který chce studovat v češtině, může studovat bezplatně, pokud složí přijímací zkoušku a pokud je přijat ke studiu. Cizinec, který chce studovat v cizím jazyce, musí studium hradit (jedná se často o značné částky). Na studium může též získat stipendium. Uznání dokladů o ukončení středoškolského studia, které je předpokladem pro přijetí na vysokou školu, je v pravomoci této vysoké školy.

Nevýhodou je, že doba studia se nezapočítává do potřebné délky pobytu pro získání povolení k trvalému pobytu či splnění žádosti o nabytí státního občanství ČR.

Cizinci mohou také studovat na českých vysokých školách na základě mezinárodních smluv, v rámci mezinárodních výměnných programů a v rámci zahraniční pomoci ČR především rozvojovým státům či pomoci politicky pronásledovaným studentům. Na studijní pobyt v délce jednoho až desíti měsíců mohou získat stipendium, pokud splnili podmínky stanovené mezinárodními smlouvami. Počet studentů- cizinců stoupá, v roce 2000 činil 2,8 % vysokoškolských studentů, v roce 2002 to bylo téměř 8 000 zahraničních studentů, z toho téměř 5 000 Slováků.

Určitým problémem je umístování, vzdělávání a výchova dětí s jazykovou bariérou - nezletilých žadatelů o azyl bez doprovodu - v zařízeních ústavní výchovy. Nejčastěji se jedná o diagnostické ústavy. Přesto, že zákon situaci těchto dětí upravuje v jejich prospěch (viz

výše), tyto ústavy neodpovídají specifickým potřebám dětí s kulturní odlišností a jazykovou bariérou. Děti jsou vytrženy ze své komunity, která často traumatizovaným dětem nahrazovala rodinu, takže jich velké procento z ústavů utíká. Některé problémy se postupně řeší, některé nové vznikají spolu s individuálními problémy lidí.

#Shrnutí kapitoly

Polské menšinové školy tvoří jedinou plně rozvinutou menšinovou vzdělávací soustavu v České republice. I když český stát podporuje menšinovou výuku plně podle evropských standardů, přesto se počet žáků v polských školách neustále zmenšuje. Stav polského školství ovlivňuje velmi nepříznivě demografická níže, absence plné dvojjazyčnosti, absence špičkové polské kultury na Těšínsku, slabé kontakty polské menšiny se živou polskou kulturou, absence polského učňovského školství a vytlačení polského jazyka z veřejných míst do ústraní kluboven menšinových spolků. Převažující množství manželství, která Poláci v ČR uzavřou, jsou manželství smíšená a téměř všichni rodiče (80%) se rozhodnou posílat děti do české školy. Dorozumivacím jazykem mladých Poláků v ČR se stává nářečí nebo čeština. Právo na vzdělání se vztahuje nejenom na tradiční menšiny, ale i na občany jiných zemí, kteří mají v ČR právoplatný pobyt. Vzdělání je považováno za jeden z nejdůležitějších prostředků v procesu adaptace cizinců, jejich sociální a kulturní integrace, zvláště když se ocitli v prostředí, které se značně liší od toho, ve kterém dosud žili. To se týká dětí i dospělých.

Kontrolní otázky a úkoly:

*1. Pořídte seznam minorit žijících v České republice a seřadte je od nejsympatičtějších k nejméně sympatickým. Připravte si obhajobu tohoto soupisu.

*2. Sestavte seznam významných občanů žijících v České republice nebo pocházejících z území ČR, kteří jsou jiné než české národnosti. Ke každému z nich si připravte krátký biografický záznam. V hodině proveďte prezentaci.

Úkoly k textu

*1. Na základě přečtení textu určete, v čem se liší soustava polského národnostního školství od českého většinového školství?

Otázky k zamyšlení:

*1. Na základě přečtení textu určete a popište vlastními slovy, v čem se liší status cizince a příslušníka národnostní menšiny.

*2. Seznamte se s dotačními programy na podporu aktivit souvisejících se vzděláváním menšin v jejich rodném jazyce. Určete, které aktivity byste podpořili a které ne. Svoje rozhodnutí zdůvodněte.

Korespondenční úkoly

*1. Srovnajte menšinové školství v České republice s evropskými standardy vzdělávání. Získané údaje analyzujte. Výstup budete prezentovat formou kolokviálního pohovoru s vyučujícím. Ústní prezentace by měla být minimálně v rozsahu 10 minut. Předpokládá se kritické posouzení teoretických východisek, znalost statistických údajů a jejich celkové zhodnocení ve vztahu k teorii i praxi.

#4 Evropské standardy v oblasti menšinových práv v České republice

Cíl kapitoly: Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni: Chápat historické příčiny vzniku integračních procesů v Evropě; Kriticky přemýšlet o jevu evropské integrace a aplikace evropských standard.

Klíčová slova: Rada Evropy, Rámcová úmluva, Evropská charta regionálních či menšinových jazyků, menšinová práva.

Čas na prostudování kapitoly: 60 minut.

Průvodce studiem: Student se dozví, co je to Evropská unie, jak probíhalo transnacionální sblížení v Evropě a jak jsou zakotveny evropské standardy v oblasti menšinových práv v českém právním systému.

#4.1 Legislativní vymezení

Přelomovým okamžikem v procesu utváření ochrany práv národnostních menšin v ČR po roce 1989 bylo začlenění ČSFR v roce 1991 (od roku 1993 České republiky) do svazku mezinárodní organizace evropských zemí Rady Evropy a následná ratifikace základních dokumentů Rady a vstup do Evropské unie.

Pojmy k zapamatování: Evropská unie, EU (angl. European Union) – nástupnická organizace Evropského společenství. Formálně vznikla v roce 1993 Maastrichtskou smlouvou, přijatou v prosinci 1991 v Maastrichtu (Nizozemsko) zástupci 12 vlád, podepsanou v únoru 1992 a ratifikovanou všemi signatářskými zeměmi v listopadu 1993. Česká republika podala žádost o vstup do Evropské unie v lednu 1996 a členství získala v roce 2004. Sídlem Evropské unie je Brusel (Belgie). Hlavním bodem Maastrichtské smlouvy byla dohoda o vytvoření měnové unie a zavedení jednotné evropské měny od ledna 1999. Podmínkou pro vstup do Evropské unie je demokratický pluralitní politický systém v zemi a respektování lidských práv dle standardů vytvořených v západních demokraciích. Pro vstup do měnové unie je pak určena míra inflace a maximální velikost schodku státního rozpočtu. Česká republika společnou měnu ještě nepřijala.

Rada Evropy (angl. Council of Europe)- mezinárodní organizace evropských zemí, která byla zřízena smlouvou uzavřenou v srpnu 1949 mezi deseti evropskými demokratickými státy. Později přistoupily další demokratické země a po roce 1990 i země bývalého východního bloku, v roce 1991 i Československo. Podle zakládací smlouvy je cílem Rady Evropy usilovat o hospodářskou, sociální, kulturní, vědeckou a právní spolupráci. Významnou součástí její činnosti je harmonizace právních řádů členských zemí a mezinárodní zákonodárství na některých úsecích (životní prostředí, průmyslová práva). Brzy se do popředí dostala také problematika lidských práv a postavení národnostních menšin. Sekretariát Rady sídlí ve Štrasburku (Francie).

Hlavním orgánem Rady Evropy je výbor ministrů (složený z ministrů zahraničí členských zemí), který může dávat doporučení členským státům a požadovat od nich informace na téme realizace v praxi standardů, ke kterým se členská země zavázala. Tento výbor má řadu pomocných orgánů. Dalšími orgány jsou Parlamentní shromáždění (281 členů), složené ze zástupců parlamentů 39 členských států, a Kongres místních a regionálních samospráv (také 281 členů).

Z podnětu Rady byly mezi jinými členskými státy zřízeny Evropská komise pro lidská práva a Evropský soud pro lidská práva (1950) a dále byla přijata Evropská charta (1961) a již zmíněná Rámcová úmluva (Žaloudek, 1999: 378). Česká republika tento dokument podepsala 12. 4. 1995, ratifikační proces byl ale uzavřen teprve koncem roku 1997. Rámcová úmluva je pro ČR závazná od 1. 4. 1998. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR souběžně se souhlasem s ratifikací Rámcové úmluvy přijala doprovodnou vyhlášku (Usnesení PS P č. 561/1997 z 6. 11. 1997), jíž zavázala vládu ČR k provedení analýzy legislativních norem týkajících se národnostních menšin a k navržení potřebných změn, které by měly uvést českou legislativu do souladu s tezemi obsaženými v Rámcové úmluvě. Analýza se stala podkladem pro znění první zprávy o realizaci Rámcové úmluvy, které Česká republika v souladu s dřívějšími rozhodnutími předložila generálnímu tajemníkovi Rady Evropy dne 1. 4. 1999. Tato analýza poskytla první impulz pro zahájení prací nad zněním Zákona o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, které vyvrcholily přijetím téhož zákona Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR dne 10. 7. 2001.

Druhým významným evropským dokumentem, o který se opírá legislativní rámec České republiky v oblasti ochrany menšin a hlavně menšinových a regionálních jazyků, je Evropská charta regionálních či menšinových jazyků. Tento evropský dokument má zásadní význam pro zavádění jazykových standardů do praxe. Od listopadu 1992 byla Evropská charta v Radě Evropy připravena k podpisu. Vláda České republiky svou vyhláškou č. 1029 ze dne 16. 10.

2000 vyjádřila souhlas s přijetím tohoto dokumentu, načež 9. 11. 2000 Česká republika podepsala tento dokument s podmínkou ratifikace. Ratifikační proces byl ukončen 19. dubna 2006 přijetím Senátem ČR a teprve 15. listopadu 2006 byl ratifikovaný dokument předán generálnímu tajemníkovi Rady Evropy. V průběhu ratifikace Charty bylo učiněno prohlášení, dle kterého se Česká republika zavázala aplikovat v souladu s kapitolou 2, odst. 2 a kapitolou 3 odst. 1 Charty vybraná rozhodnutí její třetí části.

#4.2 Evropská charta menšinových či regionálních jazyků

V přijatých ustanoveních Charty v České republice je přesně určeno, které jazyky a v jakém rozsahu pod její ochranu patří. V rámci části II Charty, která se týká obecnějších závazků, jsou zahrnuty čtyři jazyky: němčina, polština, romština a slovenština. Část II Charty definuje základní principy přístupu, ochrany a podpory těchto jazyků. Do části III Charty patří polština, s teritoriálním omezením na Moravskoslezský kraj, okresy Frýdek-Místek a Karviná, a slovenština s rozsahem po celé ČR. V této části jsou definována konkrétní ustanovení k ochraně uvedených jazyků. Opatření na jejich ochranu bezesbytku reflektují již platné zákony, zvláště menšinový zákon, školský zákon, správní řád a další zákony uvedené v důvodové zprávě k návrhu ratifikace Charty.

Závazky z části III Charty platí v počtu 41 bodů pro polštinu a 37 bodů pro slovenštinu. Přijaté závazky se týkají oblastí vzdělání, soudních orgánů, orgánů veřejné správy a veřejné služby, hromadných sdělovacích prostředků, kulturní činnosti a zařízení, hospodářského a sociálního života a přeshraniční výměny. Charta stanoví podmínky užívání menšinových jazyků při jednání s orgány veřejné správy, veřejných služeb, ale i v hospodářské a sociální sféře. Práva v oblasti veřejných služeb však jsou vzhledem k obtížné definici těchto služeb a pouze částečnému podílu státu v nich stanovena velmi střídmě.

Podle přijatých závazků Charty lze podávat orgánům veřejné správy písemné a ústní žádosti ve slovenštině i polštině. V žádném případě však přijaté závazky Charty nezavazují orgány veřejné správy ani veřejné služby k odpovědím na tyto žádosti v menšinových jazycích ani vydávání úředních textů a listin v těchto jazycích.

V oblasti hospodářského a sociálního života Charta stanoví pouze vystupování proti diskriminačním praktikám v souvislosti s užíváním menšinových jazyků a dále nařizuje příslušným orgánům veřejné správy poskytování informací o právech spotřebitelů též v menšinových jazycích.

Charta je velmi flexibilní dokument, který umožňuje navrhovaná ustanovení v budoucnu rozšířit či jinak upravit, včetně rozšíření působnosti na další jazyky.

Úřad vlády České republiky od roku 2007 provedl informační kampaň na téma Charty. I když Charta vešla v platnost v ČR již v roce 2007, její implementace se nachází stále na samém začátku. Uveďme tedy, co konkrétně implementace Charty přinese v praxi.

#4.3 Zákon o právech příslušníků národnostních menšin

Přijetím Zákona o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů Poslaneckou sněmovnou Parlamentu v roce 2001 byla završena první etapa zavádění standardů západních demokracií ustanovených po válce Radou Evropy do českého práva. Zákon je do dnešního dne základním rámcem pro určování práv menšin v ČR. Níže uvádíme vybrané pasáže tohoto zákona:

Příklad: Zákon o právech příslušníků národnostních menšin

HLAVA I

§ 2

Vymezení základních pojmů

(1) Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování

a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.

(2) Příslušníkem národnostní menšiny je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.

HLAVA II

PRÁVA PŘÍSLUŠNÍKŮ NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN

§ 5

Právo na sdružování příslušníků národnostní menšiny

Příslušníci národnostní menšiny se mohou sdružovat v národnostních sdruženích i v politických stranách a v politických hnutích za podmínek a způsobem stanoveným zvláštními právními předpisy.

§ 6

Právo účasti na řešení záležitostí týkajících se národnostní menšiny

(1) Příslušníci národnostních menšin mají právo na aktivní účast v kulturním, společenském a hospodářském životě a ve veřejných záležitostech, zvláště pak těch, které se týkají národnostních menšin, jejichž jsou příslušníky, a to na úrovni obce, kraje i na celostátní úrovni.

(2) Právo podle odstavce 1 vykonávají příslušníci národnostních menšin zejména prostřednictvím výborů pro národnostní menšiny, zřizovaných podle zvláštních právních předpisů, a Rady vlády pro národnostní menšiny (dále jen „Rada“).

§ 7

Právo na užívání jména a příjmení v jazyce národnostní menšiny

Příslušníci národnostních menšin mají právo na užívání svého jména a příjmení v jazyce národnostní menšiny za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem.

§ 8

Právo na vícejazyčné názvy a označení

(1) Příslušníci národnostních menšin, které tradičně a dlouhodobě žijí na území České republiky, mají právo, aby název obce, v níž žijí, názvy jejích částí, ulic, jiných veřejných prostranství, označení budov orgánů veřejné správy a volebních místností byly uvedeny rovněž v jazyce národnostní menšiny.

(2) Podmínky pro výkon práva podle odstavce 1 a způsob uvádění vícejazyčných názvů a označení stanoví zvláštní právní předpis.

§ 9

Právo na užívání jazyka národnostní menšiny v úředním styku a před soudy

Příslušníci národnostních menšin, které tradičně a dlouhodobě žijí na území České republiky, mají právo na užívání jazyka národnostní menšiny v úředním styku a před soudy. Podmínky pro výkon tohoto práva upravují zvláštní právní předpisy.

§ 10

Právo na užívání jazyka národnostní menšiny ve věcech volebních

Za podmínek stanovených zvláštními právními předpisy mají příslušníci národnostních menšin, které tradičně a dlouhodobě žijí na území České republiky, právo na zveřejnění oznámení o době a místě konání voleb a na další informace pro voliče v jazyce národnostních menšin.

§ 11

Právo na vzdělávání v jazyce národnostní menšiny

(1) Příslušníci národnostních menšin, které tradičně a dlouhodobě žijí na území České republiky, mají právo na výchovu a vzdělávání ve svém mateřském jazyce ve školách, předškolních zařízeních a školských zařízeních za podmínek, které stanoví zvláštní právní předpisy.

§ 12

Právo na rozvoj kultury příslušníků národnostních menšin

(1) Příslušníci národnostních menšin mají právo na zachování a rozvíjení svého jazyka, kultury a tradic a na jejich respektování.

(2) Stát vytváří podmínky pro zachování a rozvoj kultury, tradic a jazyků příslušníků národnostních menšin, které tradičně a dlouhodobě žijí na území České republiky; podporuje zejména programy zaměřené na divadla, muzea, galerie, knihovny, dokumentační činnost a další aktivity příslušníků národnostních menšin. Za tím účelem poskytuje dotace ze státního rozpočtu; podmínky a způsob poskytování dotací stanoví vláda nařízením.

§ 13

Právo na rozšiřování a přijímání informací v jazyce národnostní menšiny

(1) Příslušníci národnostních menšin mají právo na rozšiřování a přijímání informací v jazyce svých národnostních menšin.

(2) Stát podporuje pro zachování a rozvoj kultury, tradic a jazyků vydávání periodického i neperiodického tisku vydávaného v jazycích národnostních menšin, které tradičně a dlouhodobě žijí na území České republiky, a rozhlasové a televizní vysílání v jazycích národnostních menšin, které tradičně a dlouhodobě žijí na území České republiky. Za tímto účelem poskytuje dotace ze státního rozpočtu; podmínky a způsob poskytování dotací stanoví vláda nařízením.

(3) Vytváření a šíření rozhlasových a televizních pořadů ve vztahu k příslušníkům národnostních menšin u provozovatelů ze zákona stanoví zvláštní právní předpisy.

#Shrnutí kapitoly

Důvody pro poválečnou evropskou integraci byly následující: zabezpečení míru na evropském kontinentě, překonání nacionalisticky orientovaných státních struktur, umožnění společného trhu jakožto prostředku ke zvyšování hospodářského blahobytu.

První kroky směrem k evropské integraci učinil po válce W. Churchill v září 1946, když navrhl založení Spojených států evropských.

Společenství a ustanovení společného Evropského společenství.

V prosinci 1991 byla schválena Maastrichtská smlouva o Evropské unii (v listopadu 1993 byla ratifikována ve všech zemích ES)

Významnou složku evropského integračního procesu tvoří aktivity na ochranu lidských práv a práv národnostních menšin v Evropě. Za tím účelem je mimo jiné v lednu 1949 založena Rada Evropy, která se snaží vytvořit standardy v oblasti lidských práv. V únoru 1991 je do Rady Evropy přijato Československo, které se později zavázalo dodržovat evropské standardy v oblasti ochrany práv příslušníků národnostních menšin.

Kontrolní otázky a úkoly:

*1. Přibližte stručně vývoj myšlenky vzniku Evropské unie.

*2. Uveďte důvody pro poválečnou evropskou integraci.

*3. Vyjmenujte evropské dokumenty, které umožňují zavádět evropské standardy v České republice.

*4. Seznamte se s vybranými pasážemi Zákona o právech příslušníků národnostních menšin uvedenými v této kapitole a najděte jejich uplatnění v každodenní praxi. Uveďte příklady.

Úkoly k textu

*1. Vytvořte časovou osu integračního procesu v poválečné Evropě. U jednotlivých smluv a dohod zohledněte projednání, podpis, ratifikaci a uvedení v platnost.

Otázky k zamýšlení:

*1. a Seznamte se s obsahovou stránkou textů základních dokumentů Evropské unie.

Zamyslete se nad tím, v čem Evropská unie národní státy obohacuje a v čem omezuje.

Korespondenční úkoly

*1. Na základě Zpráv o národnostních menšinách v ČR v jednotlivých letech, které vydává Rada vlády pro národnostní menšiny, a na základě periodických zpráv o realizaci Rámcové úmluvy téhož úřadu pro Radu Evropy se seznamte se situací národnostních menšin v ČR, zavádění evropských standardů v oblasti práv národnostních menšin a s jejich požadavky. Uveďte příklad praxe, kterou hodnotíte jako pozitivní a příklad praxe, kterou hodnotíte jako negativní. Proveďte analýzu každého z příkladů. Zaměřte se na analýzu příčin. Poté vypracujte na toto téma seminární práci esejistickou formou, která poukáže na některá dilemata teorie i praxe zavádění evropských standardů. Práci průběžně konzultujte s vyučujícím. Cílem práce je ověřit schopnost studentů samostatně pracovat s odbornou literaturou, samostatně přemýšlet a aplikovat nabyté vědomosti.

*2. Na základě odborné literatury se seznamte s biografickými údaji vybraných postav Čech, Moravy a Slezska ve 20. století: Leon Wolf (polský národovec, poslanec dolní komory parlamentu v meziválečném období v Praze), Josef Koždoň (lídr šlonzáckého hnutí), Arnošt Lustig (český židovský spisovatel), Petr Bezruč (český národní básník) a Konrád Henlein (sudetoněmecký politik a vůdce separatistického hnutí). Pro každou osobu vytvořte graf jejího života. V grafu bude osa x časová osa 20. století: 0 bude rok 1900, 1 – rok 1910, 2 – rok 1920 a tak až k 10 – rok 2000. Osa y bude zachycovat jejich duševní pohodu 0-1 klidný život, 1-2 šťastný život, 2-3 vrcholné štěstí. Opačně pak 0 - (-1) neklidný život – nejistota, (-1) - (-2) životní problémy, (-2) - (-3) těžké životní problémy, utrpení. Na základě získaných informací zakreslete jejich osudy do grafu. Sledujte, kdy byl kdo šťastný a kdo nešťastný, komu šlo kdy o život a kdo kdy prožíval okamžiky triumfálního štěstí. Výsledky analyzujte. Poté vypracujte na toto téma seminární práci esejistickou formou. Práci průběžně konzultujte s vyučujícím. Cílem práce je ověřit schopnost studentů samostatně pracovat s odbornou literaturou, samostatně přemýšlet a aplikovat nabyté vědomosti.

#Slovník pojmů

Azylant – je státem uznaný uprchlík.

Cizinec – je každá fyzická osoba, která nemá české státní občanství, a to včetně občana Evropské unie.

Evropská unie, EU (angl. European Union) – nástupnická organizace Evropského společenství. Formálně vznikla v roce 1993 Maastrichtskou smlouvou, přijatou v prosinci 1991 v Maastrichtu (Nizozemsko) zástupci 12 vlád, podepsanou v únoru 1992 a ratifikovanou všemi signatářskými zeměmi v listopadu 1993. Česká republika podala žádost o vstup do Evropské unie v lednu 1996 a členství získala v roce 2004.

Košický vládní program – programový dokument první vlády Národní fronty formulující úkoly národní a demokratické revoluce v ČSR. K jeho slavnostnímu vyhlášení došlo na prvním zasedání nové vlády dne 5. 4. 1945 v Košicích.

Národní fronta Čechů a Slováků (NF) – orgán, jehož hlavním úkolem bylo sjednocovat politický život v poválečném Československu. Národní fronta vznikla na základě spolupráce politických stran v boji proti nacismu a k jejímu oficiálnímu vyhlášení došlo v březnu 1945 v Moskvě.

Národnostní menšina – je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka, kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.

Normalizace – původně synonymum pro zmrazení demokratizačního procesu v Československu a postupnou likvidaci většiny jeho výsledků, zakotvené v tzv. moskevském protokolu ze srpna 1968; v širším smyslu označení procesu obnovy prosovětského totalitního režimu v Československu, zahájeného na podzim 1968 a završeného XIV. sjezdem KSČ

v květnu 1971 (v dobovém oficiálním slovníku užíváno od roku 1969 termín konsolidace). Jindy se pojmem normalizace označuje celé období od srpna 1968, resp. dubna 1969, do listopadu 1989.

Příslušník národnosti menšiny – je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.

Rada Evropy (angl. Council of Europe)- mezinárodní organizace evropských zemí, která byla zřízena smlouvou uzavřenou v srpnu 1949 mezi deseti evropskými demokratickými státy. Později přistoupily další demokratické země a po roce 1990 i země bývalého východního bloku, v roce 1991 i Československo. Podle zakládací smlouvy je cílem Rady Evropy usilovat o hospodářskou, sociální, kulturní, vědeckou a právní spolupráci. Významnou součástí její činnosti je harmonizace právních řádů členských zemí a mezinárodní zákonodárství na některých úsecích (životní prostředí, průmyslová práva). Brzy se do popředí dostala také problematika lidských práv a postavení národnostních menšin.

Vízum je povolení, které opravňuje cizince ke vstupu a pobytu na území a k vycestování z území, a to po dobu jeho platnosti.